

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

QASIM TINISTANOVUN ƏDƏBİ-BƏDİİ GÖRÜŞLƏRİ

İxtisas: 5717.01 – Türk xalqları ədəbiyyatı

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: Ali İhsan Erdoğan oğlu Çevik

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş
dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2022

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin Türk xalqları ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbərlər:

filologiya elmləri doktoru, professor
Firuzə Abdulla qızı Ağayeva

akademik, filologiya elmləri doktoru,
professor
Abdildacan Amantur oğlu Akmataliyev

Rəsmi oponentlər:

filologiya elmləri doktoru, professor
Əsgər Adil oğlu Rəsulov

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
İnci Təvəkgül qızı Qasımlı

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Aytən Şahid qızı Abbasova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.05 – Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının
sədri:

akademik, filologiya elmləri doktoru, professor
İsa Əkbər oğlu Həbibbəyli

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
İsmixan Məhəmməd oğlu Osmanlı

Elmi seminarın
sədri:

filologiya elmləri doktoru, dosent
Almas Qasım qızı Binnətova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Qırğız ədəbiyyatının XX əsrin əvvəlləri Sovet dövrü mərhələsi məzmun və əhatə dairəsinə görə özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Qırğızıstan xalqının ictimai-siyasi və ədəbi həyatını istiqamətləndirən bir sıra mühüm tarixi hadisələr bu dövrdə baş vermişdir. 1917-ci il oktyabr inqilabı ilə çar imperiyası süqut etmiş və sovet hakimiyyəti yaranmışdır. Qırğızıstan Sovet Sosialist Respublikası inqilabdan sonra qurulan 15 respublikadan biri olmuş və beləliklə daha dəhşətli gələcəyi olan xalqlar həbsxanası yaradılmışdır. “Ayır-buyur”, “Parçala hökm sür” siyasətini əlində rəhbər tutan bu imperiya parçalamaq üçün hökm sürməyi, hökm sürmək üçün parçalamağı özünün əsas qayəsi kimi qəbul etmişdir. *“1920-ci ildən başlayan, əslində 30-cu illərdə daha geniş cəbhədə hücum keçən “qırmızı terror” totalitar ideologiyanın əzmə, məhv etmə mövqeyindən, milli müstəqillik düşüncəsinə, milli varlıq təfəkkürünə və demokratiya ideyalarına, bu ideyaların daşıyıcısı olan insanlara qarşı çevrilmişdir”*¹. Bu siyasət digər sahələrə olduğu kimi ədəbiyyata da öz təsirini göstərmişdir. Belə ki, Stalin dövründə Sovet İttifaqının respublikalarında yaşayan şair, yazıçı, ziyalı və ictimai xadimləri azadlıq, müstəqillik düşüncələri ilə yanıb tutuşduqları və milliyətçilik ideologiyasını gizli şəkildə xalqa çatdırmağa çalışdıqları üçün rejimin sərt üzü ilə qarşılaşmış və gənc yaşda sürgün edilərək öldürülmüşlər.

“Qırmızı terror”un, Stalin rejiminin bu qurbanlarından biri də Qırğızıstan ədəbiyyatı tarixində dərin izlər buraxmış məşhur dilçi alim, şair, yazıçı, türkoloq və ictimai elm xadimi Qasım Tınıstanov olmuşdur. Dissertasiya işində XX yüzillikdə yaşayıb-yaratmış görkəmli qırğız ədəbi şəxsiyyətlərindən biri olan Qasım Tınıstanovun həyat və yaradıcılığı tədqiq edilərək, onun qırğız ədəbiyyatı tarixindəki yeri və dəyəri müəyyənləşdirilmişdir.

¹ 1926-cı il I Bakı Türkoloji Qurultayı:(stenoqram materialları, bibliografiya və foto-sənədlər) / tərt. ed. prof. K. V. Nərimanoğlu, Ə. Ağakişiyev – Bakı: Çinar-Çap, - 2006. – s. 5.

Qasım Tınstanov zəngin yaradıcılıq yolu və əsərlərinin geniş miqyaslı mövzu-ideya əhatəsinə görə diqqətçəkici sənətkardır. Bundan əlavə, ədibin ömür yolu və yaradıcılığının araşdırılması, təkcə onun ədəbi fəaliyyətini öyrənmək baxımından deyil, bütövlükdə ötən əsrin ilk yarısında yeni formalaşmış qırğız yazılı ədəbiyyatının inkişaf təkamülünü izləmək baxımından əhəmiyyətə malikdir. Eyni zamanda, qırğız tarixinin qaranlıq səhifələrinə aydınlıq gətirilməsi yönündə də ədibin əsərlərinin təhlili aktualdır.

Qırğız ədəbiyyatı digər türkdilli xalqların ədəbiyyatı ilə müqayisədə daha gec bir zamanda, XX əsrin əvvəllərində ilk yazılı ədəbi nümunələrini yaratmağa başlamasına baxmayaraq Qasım Tınstanov kimi çox böyük şairlər, yazıçılar ortaya çıxarmış zəngin bir ədəbiyyatdır. Bu baxımdan qırğız ədəbiyyatının Azərbaycanda tədqiq edilməsi və araşdırılması diqqətə layiqdir.

XX əsrin ilk yarısı qırğız ədəbi mühitini öyrənmək üçün həyat və yaradıcılığının tədqiqinə böyük ehtiyacı olan şairlərdən biri də Qasım Tınstanovdur. *“O, ədəbiyyat tarixi sahəsində tədqiqatlar aparmış və qırğızların xalq ədəbiyyatını ümumi türk ədəbiyyatının bir tərkib hissəsi olaraq dəyərləndirmişdir”*². Eyni zamanda folklor nümunələrinin toplanması və “Manas” dastanının tərcüməsində də böyük rolu vardır. Qasım Tınstanov dilçilik sahəsində bu gün də öz aktuallığını qoruyan kitabların, dərsliklərin müəlifli, *“ədəbi dilin”*³, *“ərəb əlifbasının təməlinə dayanan ilk qırğız əlifbasının”*⁴ və qırğız nəsrinin banisidir.

Dissertasiyanın aktuallığını şərtləndirən amillərdən biri də Qasım Tınstanovun 1926-cı ildə Bakıda təşkil olunmuş I Türkoloji qurultaya qatılaraq “Түрк тилдеринде алфавит түзүү пиренсиптери” (“Türk dillərində əlifba yaratma prinsipləri”) adlı məruzə ilə çıxış etməsidir. Hətta öncədən qurultayla bağlı görüşlərini *“Qırğızıstan mətbuatında “Эркун Тоо” (“Azad dağ”)*

² Hayit, В. Түркстан’да өлдүрүлөн түрк шайрери: mazlum Түрклерин hayatından parçalar / В. Hayit. - Анкара: Kardeş Matbaası, - 1971. – s. 49.

³ Ожегов, С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов, под ред. Н. Ю. Шведовой. - Москва: Русский язык, - 1987. – с. 263.

⁴ Шукуров, Ж. Ш. Чыгармаларжана материалдар / Ж. Ш. Шукуров. – Бишкек: , - 2003. – б. 238.

qəzetinin 8 fevral 1926-cı il 15 nömrəli sayında “Bakı kələsindəgə bolə turğan Türkologiya sийези жанə анын кадыры” (“Bakıda həyata keçiriləcək Türkoloji qurultay və onun əhəmiyyəti”) başlığıyla dərc etdirmişdir”⁵. O, Bakı Türkoloji qurultayındakı məruzəsində bir-birlərinin ədəbiyyatını rahat oxumaq və başa düşə bilmək məqsədilə bütün türkdilli xalqların eyni latın əlifbasını istifadə etməsinin labüdlüyünü dilə gətirmişdir. Bu tarixi qurultayın araşdırılması XX əsrin əvvəllərində Qırğızıstan və Azərbaycan Respublikaları arasındakı ədəbi-bədii, mədəni, ictimai-siyasi əlaqələrinin öyrənilməsi baxımından da elmi aktualıq kəsb edən bir məsələdir.

Tədqiqat işi bəhs edilən dövr qırğız ədəbiyyatının dolğun və obyektiv mənzərəsini yaratmaq, xüsusilə həmin tarixi mərhələdə mövcud olmuş ədəbi-mədəni həyatı daha təfərrüatlı şəkildə işıqlandırmaq baxımından da öz aktuallığını qoruyub saxlamaqdadır.

Qırğızıstanda Qasım Tınıstanovun həyatı və yaradıcılığı haqqında Z.Bektenov, Ç.Canıbekov, S.Stanalıyev kimi tədqiqatçılar tərəfindən araşdırmalar aparılmış və “Касым Тыныстан Уулу: адабий чыгармалар”, “Касым Тыныстан Уулу-маданий курулуш жолбашчысы”, “Касым Тыныстанов: Чагылгандын Көз Жашы Роман” adlı bibliografik əsərlər yazılmışdır. Rusiyada A.Volponovanın müəllifi olduğu “К. Тыныстанов-Ученый и Государственный Деятель Кыргызстана” adlı kitab işıq üzü görmüşdür. Türkiyənin müxtəlif jurnallarında ədibin həyat yolu və yaradıcılıq xüsusiyyətlərini əks etdirən məqalələr dərc olunmuşdur. Azərbaycana gəldikdə isə qırğız ədəbiyyatından Çingiz Aytmatov və “Manas” dastanıyla bağlı bir çox məqalələr, kitablar işıq üzü görmüşdür. Lakin Qasım Tınıstanov ilə bağlı Buludxan Xəlilovun “Türkologiyanın tarixi: XX əsrin 20-30-cu illəri” kitabında yer alan bibliografik məlumatlar və bəzi icmallarda kiçik qeydlər istisna olmaqla, heç bir geniş məlumata rast gəlinmir. Bu dissertasiya Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı tarixində Qasım Tınıstanovun

⁵ Тыныстанов, К. Баку кələsindəгə болə турган түркология сийези жанə анын кадыры //Эркин Тоо. - 1926, №15, 8 февраль. - б. 3.

həyatını, ədəbi-bədii görüşlərini dissertasiya səviyyəsində araşdıran ilk tədqiqat işidir.

XX əsrin əvvəlləri Sovet qırğız ədəbiyyatının Azərbaycanda sistemli şəkildə öyrənilməməsi və Qasım Tınstanov, onun həyat-yaradıcılığı, ədəbi irsi haqqında bu günə kimi ətraflı tədqiqatların aparılmaması mövzunun işlənməsi vacibliyini göstərən amillərdən biridir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Araşdırmanın obyektı Qasım Tınstanovun ədəbi-bədii irsidir. Qasım Tınstanovun həyatının, yaşadığı ictimai-siyasi və ədəbi mühitinin, həmçinin, yaradıcılıq yolunun inkişafı və sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin geniş bir şəkildə araşdırılması tədqiqatın əsas predmetidir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın başlıca məqsədi XX əsrin əvvəllərində Qırğızstan ədəbi mühitini, türk tarixində böyük ziyalı, şair-yazıçı, dilçi alim, ədəbiyyatşünas, folklorşünas, manassşünas, qırğız yazılı ədəbiyyatının banisi, qırğız əlifbasının qurucusu milliyyətçi ruha sahib Qasım Tınstanovun yaradıcılığını, həyatını və Azərbaycanla bağlantılarını, yaxın ədəbi əlaqələrini araşdırmaqdır.

Qarşıya qoyulan məqsədin həlli ilə bağlı aşağıdakı elmi vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- XX əsrin ilk onilliklərində Qırğızstan ictimai-siyasi həyatını, Stalin rejiminin sərt mövqeyini göstərmək;
- Qasım Tınstanovu yetişdirən ədəbi mühiti və poetik qaynaqları müəyyənləşdirmək;
- Qasım Tınstanovun həyat və yaradıcılığını Azərbaycanda ilk dəfə ətraflı şəkildə tədqiq etmək;
- Dilçi alim, qırğız yazı dilinin banisi Qasım Tınstanovun tarixi əhəmiyyət kəsb edən I Bakı Türkoloji qurultayına qatılmasını, çıxışını, məruzəsini şərh etmək və rolunu qiymətləndirmək;
- Əsərlərinin mövzu və janr əhatəsini müəyyənləşdirmək;
- Poeziyasının lirik üslubunu, ideya-məzmununu, əsas xüsusiyyətlərini təyin etmək;
- Şeirlərinin ideya-estetik aspektlərini təhlil etmək;
- Müasir qırğız nəsrinin və dramaturgiyasının inkişafı və təkamülündə Qasım Tınstanovun xidmətlərini səciyyələndirmək;

- Onun fərdi üslubunu və dəst-xəttini səciyyələndirən sənətkarlıq məsələlərini aşkarlamaq;

- Müasir qırğız ədəbiyyatşünaslıq elminin inkişafında Qasım Tınistanovun rolunu aydınlaşdırmaq və perspektivlərini göstərmək.

Tədqiqat metodları. Tədqiqat işi müqayisəli, təsviri və bəzi məqamlarda tarixi-müqayisəli metodla aparılmışdır. Mövzunun araşdırılmasında sistemli elmi yanaşma dissertasiyanın nəzəri-metodoloji əsası kimi götürülmüş, tarixi-ədəbi və qarşılıqlı-müqayisəli metodlardan istifadə olunmuşdur. Dissertasiyanın nəzəri-metodoloji əsasını XX əsr müasir qırğız ədəbiyyatı tarixinin öyrənilməsi, Qasım Tınistanov bədii irsinin, sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin elmi təhlil və şərh üsulu ilə göstərilməsi təşkil edir.

Tədqiqat zamanı Qırğızıstan ədəbiyyatı və tarixi ilə bağlı elmi materiallardan, Qırğızıstan Elmlər Akademiyası arxivindən, görkəmli qırğız, qazax, türk, rus və Azərbaycan alimlərinin müxtəlif əsərlərindən, kitablarından istifadə edilmişdir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar. Tədqiqat nəticəsində müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar aşağıdakılardır:

1. Müasir qırğız ədəbiyyatının banilərindən olan Qasım Tınistanovu yetişdirən ictimai-siyasi həyat və ədəbi mühitin ümumi mənzərəsini göstərmək;

2. Qasım Tınistanovun keşməkeşli ömür yoluna nəzər salmaq və Stalin repressiyasına məruz qalmasının səbəblərini açıqlamaq;

3. Qasım Tınistanovun çoxşaxəli yaradıcılıq fəaliyyətini müəyyənləşdirmək;

4. Qırğızıstan təmsilçisi kimi dilçi alim Qasım Tınistanov I Bakı Türkoloji qurultayına qatılmışdır. Bu qurultayda onun çıxışını, rolunu müəyyənləşdirmək;

5. Qasım Tınistanov çağdaş qırğız nəsrinin banisidir. Qırğız dilində yazılmış ilk şeir antologiyasının müəllifidir. Bu nöqteyi-nəzərdən Qasım Tınistanovun sadəcə dilçilik sahəsindəki fəaliyyətlərinin deyil, eyni zamanda şeir, nəsr, dramaturgiya sahəsində yazdığı əsərlərin əsas ruhunu, qayəsini göstərmək;

6. Qasım Tınistanov lirikasının ana xəttini təyin etmək, şeirlərini mövzulara görə qruplaşdırmaq;

7. “Canlı Mırza” poemasının qəhrəmanlıq xüsusiyyətlərini önə çıxarmaq;

8. “Məryəm ilə göl kənarında” hekayəsiylə müasir qırğız nəsrinin əsasını qoyan Qasım Tınstanovun nəsr və dram əsərlərinin başlıca xüsusiyyətlərini təyin etmək.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Bu dissertasiya işi XX əsrin əvvəlləri müasir qırğız ədəbiyyatı və Qasım Tınstanov haqqında Azərbaycanda yazılan birinci sistemli tədqiqat əsəridir. İlk dəfə olaraq bu əsərdə qırğız ziyalısı, şair, yazıçı, dilşünas Qasım Tınstanovun həyatı və yaradıcılıq xüsusiyyətləri ətraflı şəkildə tədqiq olunmuşdur. Eyni zamanda, dissertasiyada Qasım Tınstanovun poeziyasının, nəsr və dramaturgiyasının bədii keyfiyyətləri, əsərlərinin ilk dəfə Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi və incələnməsi yer almışdır.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi aşağıdakı məsələlərin qoyuluşunda öz əksini tapmışdır:

- 1926-cı il 26 fevral–6 mart tarixləri arasında Bakıda həyata keçirilən I Türkoloji qurultaya Qırğızıstandan Qasım Tınstanov da qatılmış və “Түрк тилдеринде алфавит түзүү пиренсиптери” (“Türk dillərində əlifba yaratma prinsipləri”) məruzəsi ilə çıxış etmişdir. Bu qurultay türk dünyasında türkologiya sahəsində atılan ilk elmi addım hesab olunmuşdur. Dissertasiyada Qasım Tınstanovun belə bir tarixi əhəmiyyətli qurultayda iştirakı, çıxışı, rolu ətraflı şəkildə araşdırılmışdır.

- Eyni zamanda, I Bakı Türkoloji qurultayından öncə və sonra Qırğızıstanda çıxan qəzetlərdə qurultayla bağlı məqalələr dərc olunmuşdur. Dissertasiyanın elmi yeniliklərindən biri də ilk dəfə Bakıdakı qurultayla bağlı bu məqalələrə geniş şəkildə yer verilməsidir. Belə ki, bir çox qaynaq və elmi mənbələrdə yalnız adının keçdiyi bu məqalələrə fərqli tarix və nömrələr verilmişdir. Bu nöqsan səbəbilə də mətnin orjinalını əldə etmək çətinləşmişdir. Lakin aparılan dərin arxiv (Qırğızıstan Respublikası Mərkəzi Dövlət Arxivi) araşdırması nəticəsində 1926-cı il 8 fevral tarixli “Эркин Тоо” (“Azad dağ”) qəzetinin 15-ci sayında “Баку калаасындагы боло турган Түркология сийези жана анын кадыры” (“Bakıda həyata keçiriləcək Türkoloji qurultay və onun əhəmiyyəti”) və

1926-cı il 5 mart tarixli 26-cı sayısında “Бакуда Түркология конгресси ачылды” (“Bakıda Türkoloji qurultayı açıldı”) məqalələrinin orjinal mətni alınaraq dissertasiyada öz əksini tapmışdır.

- Dissertasiyanın elmi yeniliyini şərtləndirən amillərdən biri də burada Qasım Tıstanovun həyat-yaradıcılığının ayrıca, təcrid olunmuş şəkildə deyil, XX əsrin ilk yarısı qırğız ədəbi mühitinin ümumi mənzərəsi ilə paralel şəkildə göstərilməsindədir.

- Araşdırma zamanı Qasım Tıstanovun həyatı, yaradıcılıq fəaliyyətiylə bağlı toplanan arxiv materialları ilk dəfə Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş və dissertasiyada öz əksini tapmışdır.

- Tədqiqat zamanı Qasım Tıstanovun sadəcə ədəbiyyat sahəsindəki fəaliyyəti deyil, həmçinin dilçilik elminə verdiyi töhfələr də dərinlən incələnməmişdir.

- Dissertasiyada folklorşünas alim kimi Qasım Tıstanovun “Manas” dastanının tərcüməsindəki rolu da öz əksini tapmışdır.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticələri XX əsrin əvvəllərində Qırğızstan ictimai-siyasi həyatı, ədəbi mühitinin tanınması, qırğız dilçilik elminin, yazılı ədəbiyyatının banisi, elm xadimi, ədəbiyyatşünas Qasım Tıstanovun həyat və yaradıcılığının Azərbaycanda ilk dəfə sistemli şəkildə araşdırılması, əsərlərinin tərcümə edilməsi baxımından əhəmiyyətliyədir. Eyni zamanda, Qasım Tıstanovun 1926-cı ildə I Bakı Türkoloji qurultayına qatılması, məruzəsi, qurultayla bağlı qırğız qəzetində dərc etdirdiyi məqalə Azərbaycanla sıx əlaqələrinin araşdırılması və öyrənilməsi baxımından elmi dəyərə malik olduğu üçün etibarlı qaynaq rolunu oynaya bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin Türk xalqları ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmiş, tədqiqat işinin mövzusu Filologiya Problemləri üzrə Elmi Şurasında təsdiq olunmuşdur. Dissertasiya işinin müddəaları və nəticələri Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyə etdiyibeynəlxalq elmi konfranslarda oxunan məruzələrdə, müxtəlif elmi nəşrlərdə çap edilmiş məqalə və tezislərdə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı.

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin Türk xalqları ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi.

Dissertasiya Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən qoyulan tələblərə uyğun qaydada yazılmışdır.

Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Giriş–12823 işarə, I fəsil–98923 işarə, II fəsil–77780 işarə, III fəsil–33307 işarə, nəticə–6568 işarədən ibarətdir. İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla dissertasiya işinin ümumi həcmi – 229401 işarədir.

DİSSERTASIYA İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin “**Giriş**” hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, tədqiqatın obyekti, tədqiqatın predmeti, tədqiqat metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar, tədqiqatın elmi yeniliyi, tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, tədqiqatın aprobasiyası və tətbiqi, dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı, dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi verilmişdir.

Dissertasiya işinin üç paragrafdan ibarət olan “**XX əsrin əvvəllərində Qırğızstanda ictimai-siyasi vəziyyət və ədəbi mühit: Qasım Tıstanovun fəaliyyəti**” adlı birinci fəslində XX əsr Qırğızstan ictimai-siyasi həyatı, ədəbi mühiti, bu dövrdə yaşayıb-yaratmış şair-yazıçılardan görkəmli elm xadimi, ziyalı, pedaqoq, qırğız yazılı ədəbiyyatının banisi Qasım Tıstanovun həyatı, yaradıcılıq xüsusiyyətləri, Azərbaycanla bağlı ədəbi-elmi əlaqələri haqqında geniş məlumat verilmiş və ədibin I Bakı Türkoloji qurultayında iştirakı, çıxışı, məruzəsi paraqraflarda əks olunmuşdur.

Bu fəslin “**Qırğızstanda maarifçilik dövrü və sosial-**

mədəni inkişafın aspektləri” adlı birinci paraqrafında XX əsrin əvvəllərində Qırğızstanda ictimai-siyasi vəziyyət, cəmiyyətin inkişaf problemləri, sosial-mədəni tərəqqi, maarifçilik ideyalarının təşəkkülü və yazılı ədəbiyyatın formalaşması prosesi geniş şəkildə şərh edilmişdir. Burada *“XIX əsrin sonları və XX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaradan qırğız ziyahlarının xalqa düzgün yol göstərmək, təhsil səviyyəsini artırmaq, savadsızlığı aradan qaldırmaq kimi məsuliyyətli və çox vacib işləri öhdələrinə götürdükləri”*⁶ vurğulanmışdır. Görkəmli tatar mütəfəkkiri İsmayıl Qaspiralı tərəfindən XIX əsrin sonlarında Kırmda başlanılan “cədidçilik” hərəkatının Qırğızstana təsiri məsələləri araşdırılmışdır. Qırğızlar arasında cədidçilik hərəkatı tatarların köməyi ilə 1905-ci il inqilabından sonra başlamışdır. Beləliklə, Qırğızstanın şimalındakı Semireçiyədə açılan cədid məktəbləri sayəsində xalq arasında Türkçülük və İslamçılıq fikirləri yayılmışdır. Cədidçilər, dərslər proqramları çərçivəsində dini dərslərlə yanaşı dünyəvi elmlərin də öyrədilməsini hədəfləmişlər. Çox qısa bir zaman sonra *“üsuli-cədid məktəbləri və İdil-Ural bölgəsində yayılan cədidçilik düşüncəsi”*⁷, Qırğızstan da daxil olmaqla bütün Türküstanda geniş bir şəkildə vüsət almışdır.

Bu paraqrafda qədim tarixə, zəngin mif və şifahi xalq ədəbiyyatı ənənələrinə sahib olan qırğızların yazılı ədəbiyyatının inkişaf yolları araşdırılmış və Orta Asiyadakı digər türk boyları ilə müqayisədə nisbətən gec, XX əsrin əvvəllərində yaranmağa başladığı qeyd edilmişdir. Qırğız yazılı ədəbiyyatının əsas qurucuları arasında Qasım Tınstanov və Sıdıq Karaçayev yer almışdır.

1920-ci illər çağdaş qırğız ədəbiyyatının ilk dövrü hesab olunmuş, Oktyabr inqilabından sonrakı ədəbiyyat “sosializm” anlayışının təsiri altında qalmışdır. Bu illər ədəbiyyatın həm məzmun, həm də forma baxımından yeniliklər həyata keçirdiyi bir dövrdür.

⁶ Buran, A. Kurşunlanan Türkoloji / A. Buran. – Elazığ: Manas Yayıncılık, - 2007. - s. 14.

⁷ Özdemir, E. Kazak Kültürel Hayatında Tatarların Etkisi ve Kazak Ceditçiliğinin Gelişimi // - Ankara: Bilig Dergisi, - 2009. № 48, - s. 170.

1920-ci illər ədəbiyyatının əsas məqsəd və hədəfləri kəndləri sovetləşdirmək, mədəniyyət və təhsil məsələlərini, qadınlara sosial haqların verilməsini, kommunist partiyasının fəaliyyətini genişləndirmək olmuşdur. Bu dövrdə marksist–leninist nəzəriyyəsinin mənimsənilməsinə maksimum dərəcədə səy göstərən partiya təbliğatının burjua milliyyətçiliyi ilə mücadiləsi aktivlik qazanmışdır. Partiya və sovet orqanlarının bütün bölgə və respublikalarda apardıqları siyasət nəticəsində milli ədəbiyyatın inkişafına töhfə verən ünsürlərin, milliyyətçi ruhlu ziyalıların yaxından izlənməsi, təqib edilməsi ədəbiyyatın inkişafını sosialist yöndə istiqamətləndirmişdir.

Birinci fəslin ikinci paraqrafı **“Qasım Tıstanovun həyatı və yaradıcılıq yolu”** adlanır. Bu paraqrafta ictimai-siyasi xadim, dilçi alim, şair, yazıçı, folklorşünas, mütərcim, ziyalı *“1901-ci ilin 9 sentyabrında Isık göl əyalətinə bağlı Çırpıktı kəndində dünyaya göz açmış”*⁸ Qasım Tıstanovun keşməkeşli həyatından və yaradıcılıq yolundan bəhs edilmişdir. Eyni zamanda ədibin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı Qırğızstanda aparılan dərin tədqiqatlar nəticəsində əldə edilən arxiv materiallarına da geniş yer verilmişdir.

Qasım Tıstanov *“1919–1924-cü illər arasında Türkünstan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının paytaxtı Daşkənddə Qazax-Qırğız Pedaqoji Universitetində təhsil almışdır”*⁹. Qazax alimlərindən Əhməd Baytursunov və Maqcan Cumabayev onun müəllimləri olmuşdur. Tıstanov bu illərdə *“qazax dilində dərc olunan “Ак жол” (“Ağ yol”) qəzetində və “Жауу Кайрат” (“Gənc Kayrat”), “Сана” (“Şüür”) jurnallarında çalışmışdır”*¹⁰. Ayrıca yenə qazax dilində nəşr olunan “Учкун” (“Qılgıncı”), “Тилчи” (“Dilçi”) və “Өрүш” (“Otlaq”) qəzetlərində də yazılar

⁸ КыргызПоэзиясынын Антологиясы: [2 томдук] / түз. С. Акматбекова, С. Тургунбаев, Т. Самудинов. - Бишкек: Кыргызстан-Сорос фонду, - т. 2. - 2000. - б. 12.

⁹ Кыргыз Адабияты: орто мектептердин 10-классы үчүн / Редакциялык коллегия башкы редактор К. Асаналиев, С. Жигитов, С. Байгазиев, К. Иманалиев. - Бишкек: Кыргызстан, - 1996. - б. 94.

¹⁰ Сыдыкова, К. КасымТыныстанУулу // КыргызстанМаданияты. – 1989, - 19 январь, №3.- б. 3.

dərc etdirmişdir. Bu yazılarında “КЫТ” (“Hörük”) təxəllüsünü istifadə etmişdir. 1920–1921-ci illər arasında yazdığı ilk on iki şeirini qazax dilində qələmə almışdır. Bu şeirlərində dövrünün məşhur qazax şairi və müəllimi Maqcan Cumabayevin təsiri görülməkdədir.

Şair eyni zamanda 1925–1927-ci illər arasında “Жаны Алфавит Достору” (“Yeni Əlifbanın Dostları”) dərnəyinin müdiri, Milli Yeni Əlifba Komitəsinin müdir müavini və Sovet İttifaqı Yeni Əlifba Komitəsinin üzvü vəzifələrində çalışmışdır. 1926-cı il 26 fevral–6 mart tarixlərində Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində təşkil olunan Birinci Beynəlxalq Türkoloji qurultaya Qırğızistan təmsilçisi olaraq qatılan Qasım Tıstanov bu qurultayda “Yeni qırğız əlifbasının yaranma prinsipləri” adlı məruzəsi ilə çıxış etmişdir. Bu məruzəsində *“Sovet İttifaqındakı türkdilli xalqların bir-birlərinin ədəbiyyatını rahat oxuması, mədəniyyətlərini nümunə götürməsi və dillərini daha aydın başa düşməsi səbəbi ilə latın əlifbasına əsaslanan eyni hərflərin istifadə olunmasının vacibliyini dilə gətirmişdir”*¹¹.

Qasım Tıstanov “Окуу китеби” (“Oxu kitabı”, 1924), “Чондор үчүн алиппе” (“Böyüklər üçün əlifba”, 1926), “Биздин тил” (“Bizim dil”, 1927), “Окуу жазуу бил” (“Oxu, yaz, bil”, 1927), “Эне тилибиз” (“Ana dilimiz”, 1927, 1931), “Эне тили” (“Ana dil”, 1929), “Тил сабагы” (“Dil dərsliyi”, 1932), “Социалдык-экономикалык терминологиялык сөздүк” (“Sosial-iqtisadi terminlər lüğəti”, 1933), “Тил илиминин терминологиялык сөздүгү” (“Dilçilik elminin terminoloji lüğəti”, 1933), “Кыргыздын адабий тилинин жаңы имласынын долбору” (“Qırğız ədəbi dilinin yeni orfoqrafiya layihəsi”, 1934), “Кыргыз тилинин морфологиясы” (“Qırğız dilinin morfologiyası”, 1934), “Кыргыз тилинин синтаксиси” (“Qırğız dilinin sintaksisi”, 1936) kimi kitabların və dərsliklərin müəllifidir. Bu əsərlərin həm təhsil sahəsində, həm də qırğız dilinin inkişafında böyük rolu vardır.

¹¹ Бектенов, З. Касым Тыныстан Улуу: адабий чыгармалар / З. Бектенов, А. Эркебаев, А. Биймурзаев. - Бишкек: Адабият, - 1991. - б. 11.

Qasım Tınıstanov “Кыргыз тилинин морфологиясы” (“Qırğız dilinin morfologiyası”) və “Кыргыз тилинин синтаксиси” (“Qırğız dilinin sintaksisi”) adlı əsərləri ilə qırğız dilçilik elminin təməlini qoymuş, 1936-cı ildə elmi çalışmaları sayəsində professor elmi adını almışdır.

O, 1924-cü ildə Daşkəndə Qara-Qırğız Elmi Komissiyasının Akademik Mərkəzində katib vəzifəsinə təyin olunmuşdur. 1925-ci ilin avqust ayından etibarən isə mərkəzin sədri vəzifəsinə yüksəlmişdir. Aradan çox zaman keçmədən Qırğızstanın ilk qəzeti “Эркин Тоо”nun (“Azad dağ”) redaktoru olmuşdur. 1927–1930-cu illərdə Qırğızstan Muxtar Sosialist Sovet Respublikasının Təhsil Xalq Komissarı vəzifəsini icra etmişdir. Qasım Tınıstanov Qırğızstanda təhsil işini nizam-intizama salmaq, yeni məktəblər açmaq, müəllim yetişdirmək, dili, ədəbiyyatı, mədəniyyəti inkişaf etdirmək kimi mühüm işlər həyata keçirmişdir. O illərdə istifadədə olan ərəb əlifbasının qırğız dilinin quruluşuna uyğunlaşdırılması məsələsinin həllini öhdəsinə götürmüşdür. Sonrakı illərdə isə ərəb əlifbasından latın əlifbasına, latından kiril əlifbasına keçiddə əsas rol oynamışdır.

Qasım Tınıstanovun əsas poetik tərcüməçilik fəaliyyəti 1935–1936-cı illərdə məhz “Manas” eposunun tərcüməsi ilə özünü göstərmişdir. “Купобкома ВКП(б) (Ümumittifaq Kommunist Bolşeviklər Partiyasının Qırğız Vilayət Komitəsi) bürosunun qərarına əsasən Tınıstanov 1937-ci il 1 iyun tarixində “Manas” dastanının rus dilinə tərcümə edilməsi və bədii redaktorluğu üçün Moskvaya göndərilmişdir”¹².

Qasım Tınıstanov 1925-ci ildə iki aya yaxın “Эркин Тоо” (“Azad dağ”) qəzetinin və 1928–1930-cu illərdə “Жаны маданият жолунда” (“Yeni mədəniyyət yolunda”) jurnalının redaktoru, 1931-ci ildə isə Qırğız Dövlət teatrının müdiri olmuşdur. 1931–1937-ci illər arasında Qırğız Pedaqoji Universitetində qırğız dilini tədris etmişdir. 1932-ci ildə dosent, 1936-cı ildə ilk qırğız professorelmi adını alan şair–yazıçı bir çox elmi əhəmiyyətli işlərə imza atmışdır.

¹² Судьба эпоса «Манас» после Октября: сборник документов и материалов / Сост. Т. А. Абдыкаров, С. Р. Джумалиев. — Бишкек: Кыргызстан, - 1995. – с. 23.

Təəssüf ki, Qasım Tınıstanovun akademik fəaliyyəti burada başa çatmışdır.

Birinci fəslin üçüncü paragrafı **“Bakıda keçirilən I Türkoloji qurultayda Qasım Tınıstanovun iştirakı”** adlanır. Bu paragrafda I Bakı Türkoloji qurultayının tarixi əhəmiyyətindən bəhs edilmiş və Qasım Tınıstanovun qurultaydakı çıxışı, məruzəsi geniş şəkildə şərh edilmişdir. Eyni zamanda qurultayla bağlı o dövrdə qırğız mətbuatında dərc olunan məqalələrə, yazılara da yer verilmişdir.

*“I Türkoloji qurultay tarixi bir hadisədir. Hətta bu qurultayı Sovet rejiminin sərt mövqeyinə və Stalin repressiyasına hazırlıq mərhələsi kimi də dəyərləndirmək mümkündür. Belə ki yüzdən artıq iştirakçısının, seçmə alim və mütəfəkkirin əksəriyyətinin həbsi və fiziki məhvi ilə bitən bu qurultay yaxın tarixin ən böyük ziyalı-alim soyqırım sənədidir. 20-ci illərin sonu və 30-cu illərdə repressiyaya uğrayan, həbslərdə çürüyən türkoloqların böyük əksəriyyəti 1926-cı il I Bakı Türkoloji qurultayının nümayəndələrindədir”*¹³. Böyük fəallıq göstərərək *“qurultayın 4 mart tarixli on ikinci iclasında “Түрк милдеринде алфавит мүзүү нүренсинтери” (“Türk dillərində əlifba yaratma prinsipləri”) adlı məruzə ilə çıxış etmişdir”*¹⁴. Qırğız dilçi alimi Qasım Tınıstanov da repressiyaya məruz qalan qurultay iştirakçılarından biridir.

Qasım Tınıstanov I Bakı Türkoloji qurultaya qatılmadan öncə 1926-cı il 8 fevral tarixli “Эркин Тоо” (“Azad dağ”) qəzetinin 15-ci sayında “Баку калаасындагы боло турган түркология сийези жана анын кадыры” (“Bakıda həyata keçiriləcək Türkoloji qurultay və onun əhəmiyyəti”) adlı məqaləsi ilə bu qurultayın tarixi əhəmiyyətini, dəyərini, keyfiyyətini, vacibliyini vurğulamış və bütün türk dünyası üçün müsbət nəticə verəcəyinə səmimi qəlbdən inanmışdır.

Həmin dövrdə qurultayın tarixi əhəmiyyəti ilə bağlı Qırğızstanda da məqalələr dərc olunmağa, xəbərlər yayılmağa

¹³ 1926-cı il I Bakı Türkoloji Qurultayı: (stenoqram materialları, bibliografiya və foto-sənədlər) / tərt. ed. prof. K. V. Nərimanoğlu, Ə. Ağakişiyev – Bakı: Çinar-Çap, - 2006. – s. 5.

¹⁴ Эл дөөлөтү — эне тил: Макалалар, маектер, ырлар / Түз: С.Станалиев. - Бишкек: Турар, - 2012. - б. 10.

başlamışdır. “Эркин Тоо” (“Azad dağ”) qırğız qəzetinin 1926-cı il 5 mart tarixli 26-cı sayısında “Бакуда Түркология конгресси ачылды” (“Bakıda Türkoloji qurultayı açıldı”) başlıqlı xəbər dərc olunmuşdur.

Dissertasiya işinin bu fəslində araşdırılan mövzuya aid əldə edilən nəticələr çap olunmuş aşağıdakı məqalə və məruzələrində öz əksini tapmışdır^{15,16,17,18,19}.

Dissertasiya işinin **“Qasım Tınıstanov lirikasının poetik xüsusiyyətləri”** adlı ikinci fəslə şairin şeirlərinin bədii xüsusiyyətlərinə həsr olunmuşdur. Şeirlərinin ana xətti, mövzu rəngarəngliyi və “Жаңыл Мырза” (“Canlı Mırza”) qəhrəmanlıq poemasının əsas məzmunu bu fəslin paraqraflarında qeyd edilmişdir.

İkinci fəslin birinci paraqrafı **“Tınıstanov poeziyasının mövzu və ideya istiqamətləri”** adlanır. Bu paraqrafta şairin şeirlərinin həm orijinalına, həm də tərcüməsinə yer verilmiş və poeziyası ətraflı şəkildə incələnməklə şərh edilmişdir. Şairin poeziyasının mövzu əlvanlığı, onların ideya və məzmunu geniş təhlilə cəlb edilmişdir.

Qasım Tınıstanov ümumilikdə qazax və qırğız dillərində 70-ə yaxın şeir yazmışdır. Şairin qazax dilində on iki, qırğız dilində iyirmi şeiri, bir tərcüməsi və “Жаңыл Мырза” (“Canlı Mırza”) poeması 1925-ci ildə “Қасым ырларынын жыйнағы” (“Qasımın

¹⁵ Qasım Tınıstanovun həyatı və mücadeleci kişiliği // “Qasım Tınıstanovun həyatı və mücadeleci kişiliği” III Beynəlxalq Türk Dünyası Araşdırmaları Simpoziumun materialları cild 2.- Bakı: - 2016.25-27 May,-s.17-20.

¹⁶ Qasım Tınıstanovun qırğız ədəbi dilinin inkişafında rolu // -Bakı: Dil və Ədəbiyyat beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, -2018. № 1(105), - s.7-8.

¹⁷ Исследования Гасыма Тыныстановы по эпосу Манас // Международная научно-практическая конференция “Наука, образование, культура”, сборник статей том II. – Комрат: - 2020.- с.442-444.

¹⁸ I Bakı Türkoloji Qurultayın iştirakçısı: Qasım Tınıstanov // Bakı: Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq beynəlxalq elmi jurnal, - 2021. №2, - s.72-77.

¹⁹ Qasım Tınıstanovun edebi eserlərində milli kimlik və maarif // 4TH International “BAŞKENT”congress on Physical, Social and Health Sciences, Congress Full Text Book.- BZT Academy Turkey,Germany:-2022. 26-27 February,- p.143-147.

şeyrlər toplusu”) adıyla kitab şəklində Moskvada nəşr olunmuşdur. “*Bu şeyir antologiyası müasir qırğız ədəbiyyatının ilk şeyir kitabıdır*”²⁰. Bu kitabda Qasım Tınstanovun 1920–1924-cü illərdə yazdığı şeyirlər yer almaqdadır.

Şairin poeziyasında və ümumiyyətlə yaradıcılığında oktyabr inqilabı, sosializm, yeni hakimiyyətə inam diqqət mərkəzində dayanmaqdadır. Buna şairin “Таң” (“Dan”), “Бүгүнгү күн” (“Bu günkü gün”), “Алачка” (“Alaşa”), “Жасдарга” (“Gənclərə”), “Кыз карындастарыма” (“Bacılarım”), “Булбулга” (“Bülbülə”), “Шакирт” (“Şagird”) kimi ilk şeyirlərini, 1925-ci il 25 noyabrda Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Qırğız Vilayət Komitəsinin istəyi əsasında rus inqilabının 20-ci ildönümü münasibətiylə rus dilindən qırğız dilinə tərcümə etdiyi “Өзгөрүш ырлары” (“İnqilab şeyirləri”) toplusundakı “Аза маршы” (“Sıra marşı”), “Интернатсанал” (“Beynəlmiləl”), “Коркпо, жолдоштор, адымда!” (“Qorxmayın, yoldaşlar, irəli!”), “Кызыл туу” (“Qızıl bayraq”), “Кайрат” (“Cəsarət”), “Жаш аскер” (“Gənc əsgər”), “Жаш пийенер ыры” (“Gənc pioner şeyiri”) şeyirlərini, “Эне тилибиз” (“Ana dilimiz”) kitabında yer alan “Маскөө - Маскөөнүн көрүнүшү” (“Moskva- Moskvanın görüntüsü”), “Лениндин күмбөзү” (“Leninin mavzoleyi”), “Жумушчулардын көрүнүшү” (“İşçilərin görüntüsü”), “Орусийанын талаасы жана Эдил суусу” (“Rusiya tarlası və İdil çayı”) şeyirlərini, “Тил сабагы” (“Dil dərsliyi”) kitabındakı “Тырақтыр” (“Traktor”), müxtəlif qəzet və jurnallarda işiq üzү görөн “Ант беребиз!” (“And içirik!”), “Таң нурунда” (“Dan işığında”), “Өткөн муң” (“Keçmiş kədər”), “Социалисттик талаада” (“Sosialist tarlada”) kimi bir çox əsərini nümunə olaraq göstərmək mümkündür.

Qasım Tınstanovun eyni zamanda vətənpərvər, milliyyətçi ruhlu şeyirləri də vardır. Xüsusilə də müstəqil, azad yaşadıqları günlərin həsrətini çəkən şair bu düşüncələrini açıq şəkildə ifadə etməkdən çəkinsə də, “Калемге” (“Qələmə”), “Манас Күмбөзү” (“Manas türbəsi”), “Ысык-Көлгө” (“Isık gölə”), “Ала-Тоо” (“Ала

²⁰ Özgen, N. Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi (1900-1950) / Ö. Nurcan. - Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, - 2014. - s. 226.

dağ”) kimi bir çox şeirində Sovet hakimiyyətinə qarşı xalqını birliyə, bərabərliyə, mübarizəyə səsləmişdir. Bu səbəblə də hər zaman Sovet hakimiyyəti tərəfindən təqib edilmişdir. Sosialist tərzdə yazdığı şeirlərin əsas məqsədi də rejimin sərt mövqeyindən, ağır ittihamlarından, təqiblərdən yaxa qurtarmaq olmuşdur. Təəssüf ki, sosialist ruhlu şeirlər də onu Stalin qəzəbindən xilas edə bilməmiş və sonunu gətirmişdir.

Qasım Tınıstanovun “1922-ci ildə anasına həsr etdiyi “Ала-Тоо” (“Ала дағ”) şeiri onun qırğız dilində yazdığı ilk şeiridir”²¹. Bu şeirdə qəhrəmanın doğulduğu yerdən uzaqlara düşən qürbət eldəki həsrətini, kədərini görmək mümkündür. Şair bu həsrəti anlatarkən Ala dağların bənzərsiz gözəlliyi ilə yanaşı bir ananın yaşadığı hisləri, duyğuları da oxuculara çatdırmağa çalışmışdır.

Qasım Tınıstanovun qələmindən sadəcə sosialist və milliyyətçi ruhlu şeirlər deyil, həmçinin insanın daxili dünyasını əks etdirən lirik əsərlər də çıxmışdır. Təbiət və eşq mövzusunda yazdığı şeirlərdən bir qismi ədəbiyyatşünaslar tərəfindən yüksək səviyyədə qiymətləndirilmişdir. Qasım Tınıstanovun “Кыш” (“Qış”), “Түлсүз бүлбүл күнү жок” (“Gülsüz bülbülün günü yox”), “Кышкы түндө” (“Qış gecəsi”), “Деңиз-акын, жүрөк-толкун, шамал-шык” (“Dəniz-şair, ürək-dalğa, külək-arzu”), “Жаз” (“Bahar”), “Жайлоо” (“Yayla”), “Байчечекке” (“Novruzgülünə”), “Тоодо түн” (“Dağlarda gecə”), “Ысык-Көлгө” (“Isık gölə”), “Айга” (“Ауа”) adlı şeirləri təbiət mövzusundaır.

Şairin lirik şeirlərində eyni zamanda sevgi, məhəbbət, ayrılıq, peşmanlıq, həsrət, eşqə nifrət kimi mövzular da vardır. Buna şairin “Айрылуу” (“Ayrılıq”), “Алданган сулуу” (“Aldanan gözəl”), “Ырдаба, сулуу, кыйнаба” (“Ağlama, dilbər, səfa etmə”), “Эриксиз ажырашканга” (“Könülsüz/İstəksiz ayrılan”) kimi şeirləri nümunə göstərilə bilər.

Dissertasiya işinin ikinci fəslinin ikinci paragrafi **“Жаңыл Мырза” (Canıl Mırza) poemasında qəhrəmanlıq və məhəbbət motivi** adlanır. “Жаңыл Мырза” (“Canıl Mırza”) baş qəhrəmanı

²¹ Бектенов, З. Касым Тыныстан Улуу: адабий чыгармалар / З. Бектенов, А. Эркебаев, А. Биймурзаев. - Бишкек: Адабият, - 1991. - б. 8.

qadm olan qırğız dastanıdır. Qırğız şifahi xalq ədəbiyyatının nümunəsi olan bu dastanın motivləri əsasında Qasım Tınistanov “Жаңыл Мырза” (“Canıl Mırza”) poemasını yazmışdır. 1924-cü ildə qırğız dilində yazdığı bu poemanı Moskvada Sovet İttifaqının mətbuat mərkəzində çap etdirdiyi “Касым ырларынын жыйнагы” (“Qasımın şeirlər toplusu”) kitabına daxil etmişdir. “*Şair xalq arasında geniş yayılan Canıl Mırza adlı igid qız ilə bağlı rəvayətlərdən, dastanlardan yola çıxaraq “Жаңыл Мырза” (“Canıl Mırza”) poemasını qələmə almış*”²²və orijinal dastandakı qəhrəmanlıq, igidlik, vətən sevgisi, milli duyğular kimi mühim motivləri qorumaqla bərabər Canılın Tülküyə qarşı sevgisini, həsrətini, peşmanlıq duyğusunu dilə gətirmişdir.

“Жаңыл Мырза” (“Canıl Mırza”) poeması həcmcə Qasım Tınistanovun “Жыйнагы”ndakı (divan) ən uzun əsəridir. Şair qırğız dastanı “Canıl Mırza”nın əsas fikir və ideologiyasını alaraq eyniadlı poema yazmışdır. Mövzu və məzmun baxımından dastanla poema bir-birinə bənzəməkdədir. Canılın dildən-dilə doluşan qəhrəmanlığı, xalqın müstəqilliyi uğrunda göstərdiyi şücaət, Tülkünü sevməsi və öldürməsi, Canıl, Tülkü, Üçükö kimi dastanın baş qəhrəmanları bütün “Canıl Mırza” variantlarında ortaqdır. Qasım Tınistanov bu ortaq mühtəvanın əsas məzmununu alaraq hadisələrə öz nöqtəyi-nəzərindən başqa mövzular da əlavə etmişdir. O, “*keçmiş zamanı öz dövrünün gündəlik problemləri ilə əlaqələndirmiş, tarixi şəxsiyyət Canıl Mırza timsalında müasir bir ədəbi qəhrəman yaratmışdır*”²³. Hətta poemaya Alaş Ordanı qatması da buna nümunə olaraq göstərilə bilər. Ancaq “*Qasım Tınistanovun bu əlavəsi yaşadığı dövrün anlayışına uyğun gəlmədiyindən dolayı yanlış anlaşılmalara da yol açmışdır*”²⁴.

²² Асакеева, Д.Ж.Кыргыз Адабиятынын Маселелери / Д. Ж. Асакеева. Бишкек: Чынгыз Айтматов Атындагы ТилЖана АдабиятИнституту, - 2012. – б. 9.

²³ К.Тыныстанов и отечественная культурная история XX века: материалы юбилейной научной конференции посвящен 100 - летию К.Тыныстанова / Редакционная коллегия: А.Ч.Какеев, К.Асаналиев, У.Асаналиев и др. - Бишкек: КГНУ, - 2001. – с. 48.

²⁴ Асакеева, Д.Ж.Кыргыз Адабиятынын Маселелери / Д. Ж. Асакеева. Бишкек: Чынгыз Айтматов Атындагы ТилЖана АдабиятИнституту, - 2012. –б. 7-8.

Onun bütün əsərləri “1920-ci illərdən başlayaraq 1990-cı illərin sonlarına qədər ədəbiyyatda mübahisə mövzusu olmuş, “Жаңыл Мырза” (“Canıl Mırza”) adlı poeması da proletar ənənəyə uyğunlaşmaması, keçmişə həsrət duyması, feodalizm ideologiyasını əks etdirməsi səbəbi ilə zamanının tənqid hədəfinə çevrilmişdir”²⁵. Xüsusilə də qazax-qırğız türklərinin bir araya gələrək “Alaş”ın bayrağı altında birləşdiyini, keçmiş günlərin ağılasıgmaz bir gözəllikdə olduğunu ifadə edən dərin mənalı misralar diqqəti cəlb etməkdədir. Poemada adı keçən “Alaş” kəlməsinə görə şairin Alaş Orda partiyasının üzvü olduğu düşünülmüşdür. Əslində isə əsərdə yeni hakimiyyətə qarşı heç bir tənqidi fikir yoxdur və şair sadəcə müstəmləkə öncəsi köçəri həyatı tərifləmiş, Canıl kimi qızların mərdliyini, qəhrəmanlığını göstərməyə çalışmışdır.

İkinci fəslin məzmununu əks etdirən nəticələr iddiaçının aşağıdakı məqalələrində öz əksini tapmışdır^{26,27}.

Dissertasiya işinin “**Qasım Tınistanovun nəsr və dramaturgiyası**” adlı üçüncü fəslində isə müasir qırğız nəsrinin banisi kimi Qasım Tınistanovun nəsr əsərləri və dramaturgiyası tədqiq olunmuşdur.

Bu fəslin birinci paragrafi “**Yazıcının nəsr əsərlərinin əsas qayəsi**” adlanır. Bu paragrafda yazıcının hekayələrindən bəhs edilmişdir. Qasım Tınistanov nəzmlə yanaşı nəsr və dramaturgiyada da qüvvəsini sınıamışdır. O, “1924-cü ildə çap olunan “Окуу китеби” (“Оху kitabı”)nda “Кичинекей акылман” (“Ağıllı uşaq”), “Тауманды ум” (“Əldən düşən it”), “Ууру” (“Oğru”), “Мектепте балдар тартиби” (“Məktəbdə şagirdlərin nizam-intizamı”), “Калпычы” (“Yalançı”), “Арпа менен буудау” (“Arpa ilə buğda”), “Малдардын талашы” (“Maldarın təlaşı”),

²⁵ Сыдыкова, К. КасымТыныстанУулу // КыргызстанМаданияты. – 1989, - 19 январь, №3. - б.6.

²⁶ Qasım Tınistanovun Canıl Mırza poemasında qəhrəmanlıq motivi //Bakı: Dil və Ədəbiyyat beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, -2019. № 4(112), - s. 108-112.

²⁷ Qasım Tınistanov, Əhməd Cavad və Mikayıl Müşfiq lirikasının ortaq xüsusiyyətləri //Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları dergisi, -aprel 2020. № 26(48), - s. 327-338.

“Талаага май өнүптүр” (“Tarlada dayça yetişib”), “Алдар Көсөө менен шайтан” (“Aldar Kösö ilə şeytan”), “Дайыр менен Хабек” (“Dayır ilə Nabek”), “Көмөч” (“Kökə”), “Албарсты” (“Albastı-qarabasma”), “Билим-түгөнбөс байлык” (“Elm bitməyən zənginlikdir”) adlı uşaqlara yönəlmiş qısa ibrətamiz hekayələrə yer vermişdir²⁸. Məktəblilər üçün yazdığı bu nəsihətamiz hekayələrdə təhsilin, elmin vacibliyini vurğulayan yazıçı eyni zamanda tədrisdən uzaqlaşdırılaraq erkən yaşda evləndirilən qız uşaqlarının acı taleyini də dilə gətirmişdir.

Onun “Мариям менен көл боюнда” (“Məryəm ilə göl kənarında”) adlı əsəri qırğız dilində nəşr olunan ilk hekayədir.²⁹ Bu əsər “1924-cü ildə Daşkənddə qazax dilində dərc olunan “Жауи Каўрат” (“Gənc Kayrat”) jurnalının ilk dörd sayında “келгин” (“mühacir”) təxəllüsü ilə hissə-hissə dərc olunmuşdur³⁰.

Qasım Tıstanov “Мариям менен көл боюнда” (“Məryəm ilə göl kənarında”) hekayəsində oktyabr inqilabına qədərki qırğız müstəmləkə həyatını təsvir etməyə çalışmışdır. Qız uşaqlarının savadsızlığı, məktəbdən uzaqlaşdırılmaları, erkən yaşda zorla yaşlı kişilərə əvə verilmələri kimi problemlərə toxunan yazıçı qadın hüquqlarının ayaqlar altına alınmasını ifadə etmiş, çıxış yolunu isə təhsildə və cəmiyyətin dünyagörüşünün dəyişilməsində görmüşdür.

Üçüncü fəslin ikinci paragrafi “**Tıstanovun dramaturgiya sahəsindəki fəaliyyəti**” adlanır. Böyük elm xadimi Çabalday Canbekov Qasım Tıstanovun sənət həyatı boyunca sadəcə iki dəfə: 1921-ci ildə “Алымкул” (“Alımkul”) və 1930-cu illərin əvvəllərində “Академиялык кечелер” (“Akademiya gecələri”) adlı dram əsərlərini yazdığını bildirmişdir. Təəssüf ki, “Qasım

²⁸ Aşlar, H. Kasım Tıstanov’dan Kısa Hikayeler / H. Aşlar, Ö. Küçükmehtetoğlu // - Elazığ: Bizim Külliye Dergisi, - 2012. № 53, - s.33-37.

²⁹ Özgen, N. Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi (1900-1950) / Ö. Nurcan. - Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, - 2014. - s. 234.

³⁰ Türk Dünyası Edebiyat Tarihi: [9 ciltte] / Baş. ed. S. Tural. - Ankara: AKM Yayınları, - c. 9. - 2007. - s. 641.

Tinistanovun “Алымкул” (“Alımkul”) adlı pyesi bu günə qədər gəlib çatmamışdır”³¹.

1930-cu illərdə qırğız milli teatrının ədəbi səviyyəsini yüksəltmə istəyi və bu istiqamətdə hökumət tərəfindən elan edilən müsabiqə yenidən Tinistanovun dram əsəri yazmasına səbəb olmuşdur. Bu drama daxil olan bölümlərdən bir çoxu Qasım Tinistanov, digərləri isə Kökönov, Cantöşev və Sopiyev tərəfindən yazılmışdır.

Dramın orijinal yazıları itmiş və günümüzə sadəcə “Капитализм доору” (“Kapitalizm dövrü”) və ya “Көз көргөндөр” (“Gözün gördükləri”) pyesi gəlib çatmışdır. Əsər “Академиялык кечелер” (“Akademiya gecələri”) adı ilə yazılan dramın sadəcə bir bölümüdür və inqilaba qədərki qırğızların həyatını anlatmaqdadır. Bu pyes orijinal mətn deyil, rus dilindən qırğız dilinə Ziyaş Bektenov tərəfindən tərcümə edilmiş və 1991-ci ildə işıq üzü görmüşdür.

“Академиялык кечелер” (“Akademiya gecələri”) qırğızların üç tarixi dövrünü əks etdirən üç ayrı bölümdən ibarətdir:

1. *Qırğızların keçmiş dövrlərdəki köçəri həyatını, müstəqilliyini, azadlığını əks etdirən bölüm (feodalizm);*

2. *Feodalizmdən bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünü, müstəmləkə zülmünü təsvir edən bölüm (kapitalizm);*

3. *Oktyabr inqilabı sonrası sosializmin hakim olduğu zamanı ifadə edən bölüm (sosializm)*³².

Bu pyesin yazılmasında əsas məqsəd ədəbiyyatın sinif mücadiləsində vacib bir silah olduğunu göstərmək, qırğız xalqının tarixindəki feodal çəkişməsinin mühüm bir dövrünü əks etdirmək, yeni sosial həyat uğrunda mübarizədə işçi qüvvəsinin əsas silahının proletar ədəbiyyat olduğunu ortaya qoymaqdır.

“Капитализм доору” (“Kapitalizm dövrü”) və ya “Көз

³¹ Киргизская Советская Социалистическая Республика: энциклопедия / Под ред. Б. О. Орузбаева. — Фрунзе: Киргизской Советской Энциклопедии, - 1982. — с. 404.

³² Abdikerimova, A. E. Kasım Tinistanovun Dramaturgiyadakı Təcrübəsi / A. E. Abdikerimova, çev: Ö. Küçükmehmetoğlu // - Elazığ: Bizim Külliye Dergisi, - 2012. № 53, - s. 21.

kərgəndər” (“Gözün gördükləri”) adlı bölüm forma baxımından yeddi ədəbi pərdədən ibarət tarixi bir dram əsəri olaraq dəyərləndirilmişdir. Bu əsərdə qırğızların oktyabr inqilabından öncəki sosial həyatı geniş şəkildə əks olunmuşdur. Pyes zəngin məzmununa malikdir və hər pərdəsi fərqli bölümlərdən ibarətdir. Bu pyesin tarixi və ədəbi dəyəri qırğız ədəbiyyatında ilk dəfə yüksək zümrəli varlı təbəqənin özünəməxsus bir şəkildə tənqid edilməsindədir. Bu yüksək zümrəli təbəqənin nümayəndələrinə kapitalist bazar iqtisadiyyatına keçən Şabdan və onun uşaqları, keçmiş üsul-qaydaya görə yaşayan, amma ticarətlə məşğul olan milli burjuaziyanın ilk təmsilçiləri, zənginlər, torpaq ağaları, rus müstəmləkə imperatorluğunun (çarlıq) rəhbərləri, din xadimləri, müğənnilər, sənətcilər daxildir. İstəkləri və sosial qayələri eyni olan bu insanlar bir-biriylə çox yaxın əlaqədədirlər. Pyesdə eyni zamanda bu qrupu tarixdən siləcək güc də göstərilmişdir. Bu güc əməksevər xalqla bolşevik partiyasıdır. Pyes “Yaşasın inqilab!” şüarıyla və “Qızıl günəş nur saçmaqda, hər kəs uzanaraq onu qarşılamaqdadır” düşüncələri ilə bitməkdədir.

*“Akademik üç gecə” adlanan bu dram əsəri birinci gecə Manas qəhrəmanlığı, ikinci gecə feodalizmdən kapitalizmə keçid, üçüncü gecə oktyabr inqilabı olmaqla üç ayrı zamanı özündə ehtiva etməkdədir*³³. Tarixi üç dövrü (feodalizm, kapitalizm və proletar dövr) ələ alan “Академиялык кечелер” (“Akademiya gecələri”) seriyası zamanının siyasi tələblərinə cavab verməməsi və əksinə hakimiyyətə qarşı çıxması səbəbi ilə kommunist partiyasının aldığı qərara əsasən teatrın repertuarından çıxarılmış və müəlliflərə isə “əksinqilabçı”, “milliyyətçi”, “kapitalist” damğası vurulmuşdur.

Nəticə etibarilə Qasım Tınıstanov “Академиялык кечелер” (“Akademiya gecələri”) adlı əsərində əksinqilabçı, milliyyətçi düşüncələr əks etdirdiyi üçün siyasi olaraq “Alaş Orda” təşkilatına və “Sosial Turan” partiyasına üzvlükdə ittiham edilmiş, yazıçının dağıdıcı fəaliyyət göstərmə böhtanı ilə təqsirləndirilməsi günahsız yerə həbs edilməsinə və güllələnməyə öldürülməsinə səbəb

³³ Станалиев, С. Касым Тыныстанов: Чагылгандын Көз Жашы Роман / С. Станалиев. – Бишкек: Мамлекеттик Тил Жана Энциклопедия Борбору, - 2001. -б. 297.

olmuşdur. Beləliklə, bu əsər Qızıl qələmlərin tənqidləri və Kommunist partiyasının aldığı qərar nəticəsində Tıstanovun həyatını bitirmişdir.

Bu ittihamlar səbəbiylə *“Qasım Tıstanov repressiyaya məruz qalmış və 1938-ci il 6 noyabr tarixində güllələnmişdir”*³⁴.

Uzun müddət adının çəkilməsi və kitablarının oxunması Sovet hakimiyyəti tərəfindən qadağan edilmişdir. Bu qadağanın başlıca məqsədi isə digər ziyalıların və ən əsası xalqın gözünü qorxutmaq, azadlıq, müstəqillik yolunda silahlanaraq ayağa qalxmasının qarşısını almaq olmuşdur.

Əvvəlki fəsillərdə olduğu kimi, üçüncü fəslin də elmi məzmunu iddiaçının çap olunan məqaləsində öz əksini tapmışdır³⁵.

Dissertasiya işinin **“Nəticə”** hissəsində tədqiqat zamanı əldə edilmiş elmi qənaətlər aşağıdakı şəkildə ümumiləşdirilmişdir:

1. Oktyabr inqilabının dalğasıyla qırğız xalqının arasından yüksələn ən seçkin ziyalılardan biri olan Qasım Tıstanov milli ədəbiyyata, mətbuata, xalqı aydınlatmağa, dilçilik elminə böyük töhfələr vermiş, müasir qırğız ədəbiyyatını formalaşdıran baş memarlardan biri olmuşdur. 37 illik qısa həyatında bir çox əsər yazmış, qırğız latın əlifbasının, yazısının, ədəbi dilinin, dilçilik elminin banisi olmuşdur. *“Şəxs əvəzlilikləri”*, *“feil”*, *“isim”* kimi terminləri ilk dəfə qırğız dilçilik sahəsində Tıstanov istifadəyə təqdim etmiş, mətnşünaslıq adlı yeni linqvistik sahənin təməlini atmışdır. Məktəblərdə qırğız dilinin tədrisi məqsədi ilə bir çox dərslik yazmış, orfoqrafiya, terminologiya ilə bağlı əhəmiyyətli elmi işlərə imza atmışdır. Bu gün də öz aktuallığını qoruyan və metodikada əsas mənbə, dil vəsaiti olaraq istifadə edilən kitablarda şagirdlər üçün qısa ibrətamiz hekayələrə də yer vermişdir. Qırğız ədəbi dilinin inkişafında misilsiz xidmətləri olan Qasım Tıstanov 1925-ci ildə Bişkek şəhərində həyata keçirilən I Elm və Təhsil qurultayında iştirak etmiş və latın əlifbasına keçidin labüdlüyünü

³⁴ Başkapan, F. Kasım Tıstanov'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Bibliyografiya Denemesi // Наука, Новые Технологии и Инновации Кыргызстана, - 2017. - № 10, - s. 229.

³⁵ Qasım Tıstanovun dramaturgiyası //- Bakı: Bakı Slayvan Universiteti Elmi Əsərlər Dil və Ədəbiyyat seriyası, -2018. №2, - s. 274-279.

dilə gətirmişdir. O, 1926-cı il 26 fevral–6 mart tarixlərində Bakıda həyata keçirilən I Türkoloji qurultayın iştirakçısı olmuşdur. Qurultayın 1926-cı il 4 mart tarixli yoldaş Cəbiyevin sədrliyi ilə keçirilən on ikinci iclasında “Türk dillərində əlifba yaratma prinsipləri” məruzəsi ilə çıxış etmişdir. Tınstanov bu çıxışında latın əlifbasına keçidin labüdlüyünü, türk dilli xalqların mədəniyyəti, ədəbiyyatı və elminin inkişaf etdirilməsində dilin vacib rol oynadığını vurğulamışdır.

2. Qasım Tınstanov eyni zamanda 1920–1930-cu illərdə təhsil-tədris sahəsində böyük xidmətlər göstərmiş və üç il Təhsil Naziri vəzifəsində çalışmışdır. Xalq maarifçisi, ictimai-siyasi xadim, türkoloq, pedaqoq, jurnalist, tərcüməçi, folklorşünas, dilçi alim, yazıçı, şair və dramaturq olan Qasım Tınstanov 1936-cı ildə professor elmi adına layiq görülən ilk qırğız alimidir. O, 1933-cü ildən etibarən Qırğızstan Pedaqoji Universitetində və Elmi Araşdırmalar İnstitutunda pedaqoq və elmi işçi kimi fəaliyyət göstərmişdir. Qara-Qırğız Elmi Komissiyasının sədri və Yeni Əlifba Cəmiyyətinin mərkəzi komitəsinin rəhbəri vəzifəsində çalışmışdır. Eyni zamanda jurnalist kimi də fəaliyyət göstərən Qasım Tınstanov 1925-ci ildə “Эркин Тоо” (“Azad dağ”) qəzetinin, 1928–1931-ci illərdə isə “Жаны маданият жолунда” (“Yeni mədəniyyət yolunda”) jurnalının redaktoru olmuşdur.

3. Qasım Tınstanov müasir qırğız poeziyasında mühüm yeri olan şairlərdən biridir. Şeirleri 1925-ci ildə “Касым ырларынын жыйнагы” (“Qasımın şeirlər toplusu”) kitabında toplanmışdır. Bu kitab qırğız dilində çap olunan ilk şeir kitabıdır. Kitabda şairin ilk illərdə məhəbbət, təbiət, vətən, ayrılıq və sosialist məzmunlu fərqli mövzularda yazdığı şeirləri və “Canıl Mırza” poeması yer almaqdadır. Məşhur “Canıl Mırza” dastanının motifləri əsasında yazılan poema qırğız xalqının qəhrəmanlığından, şücaətindən bəhs edir. Rus inqilabının 20-ci ildönümü münasibəti ilə rus dilindən qırğız dilinə tərcümə etdiyi “Өзгөрүш ырлары” (“İnqilab şeirləri”) toplusunda və müxtəlif qəzet-jurnallarda çap etdirdiyi şeirlərində inqilab, yeni hakimiyyətə sevgi, rəğbət, inam kimi proletar mövzulara toxunmuşdur.

4. Qasım Tınstanovun müasir qırğız nəsrinə və dramaturgiyasının inkişafında böyük rolu olmuşdur. “Мариям менен көл боюнда” (“Məryəm ilə göl kənarında”) hekayəsi ilə yazıçı qırğız bədii nəsrinin əsasını qoymuşdur. Oktyabr inqilabına qədərki qırğız müstəmləkə həyatını təsvir edən hekayədə Qasım Tınstanov qız uşaqlarının erkən yaşda evləndirilməsi, məktəbdən uzaqlaşdırılması, savadsızlıq kimi mövzulara toxunmuş və bütün problemlərin həllində elmin, təhsilin vacibliyini vurğulamışdır. Gələcəyə böyük inamı olan yazıçı gəncləri elmə yiyələnməyə, təhsil almağa səsləmişdir.

5. Qasım Tınstanovun 1932-ci ildə səhnələşdirdiyi “Академиялык кечелер” (“Akademiya gecələri”) dramı dramaturgiya sahəsindəki aktiv fəaliyyətinin nəticəsidir. Təəssüf ki, bu dram əsərinin “Көз көргөндөр” (“Gözün gördükləri”) adlı ikinci bölümündən başqa digər bölümləri günümüzdə qədər gəlib çatmamışdır. Qırğızların Oktyabr inqilabından öncəki həyatını geniş şəkildə təsvir pyes feodalizm, kapitalizm və proletar dövr olmaqla üç ayrı zamandan bəhs etməkdədir. Bu əsər əksinqilabçı, milliyətçi düşüncələr əks etdirdiyi üçün teatr repertuarından çıxarılmış və Qasım Tınstanovun sonunu gətirmişdir.

6. Dilçilik və ədəbiyyat sahələri ilə yanaşı, folklor nümunələrinin toplanmasında, məşhur “Manas” dastanının tərcüməsində də Tınstanovun müstəsna xidmətləri olmuşdur. O, gənclərə daim yol göstərmiş, onları təhsil almağa yönəlmiş, sonunda xalqı üçün canını fəda etmiş bir ziyalıdır. Bütün bu fədakarlıqlara baxmayaraq təəssüf ki, 1930-cu illərdə Stalin dövründə Qasım Tınstanovun əməyi layiq olduğu dəyəri ala bilməmiş, əksinə bir neçə əsassız siyasi günahlandırma ilə məruz qalmışdır. Şairi şeirlərində əksinqilabçı, antisovet düşüncələri, azadlıq, müstəqillik ideyalarını əks etdirdiyindən dolayı tənqid etmişlər. Qəzetlərdə ard-arda dərc olunan tənqidi məqalələrin əsas səbəbi Tınstanovun əsərlərində qazax-qırğız boyu, nəsil mənasını verən “alaş” sözünü tez-tez istifadə etməsi olmuşdur. Aal Tokombayev, Aytulu Ubukeyev kimi düşmənlər də bunu fürsət bilərək onun “Alaş Orda” siyasi partiyasının gizli üzvi olduğunu və əsərlərində də milliyətçi düşüncələrə yer verdiyini vurğulamışlar.

Hətta Qasım Tınıstanovun “Академиялык кечелер”(“Akademiya gecələri”) pyesi 1933-cü ildə Kommunist Partiya Komitəsinin iclasında alınan qərara əsasən feodalizm və milliyyətçilik ideologiyasını dəstəkləyən zərərli bir dram əsəri olaraq dəyərləndirilmiş və teatrın repertuarından çıxarılmışdır. Siyasi rejimin sərt qanunları və ittihamlar sonda Tınıstanovun “Менин жолум, менин чыгармачылыгым, менин жүзүм” (“Mənim yolum, mənim yaradıcılığım, mənim üzüm”) adlı məqalə yazmasına səbəb olmuşdur. Bu məqaləsində şair gizli şəkildə “Alaş Orda” təşkilatının üzvi olduğunu və bəzi şeirlərində milliyyətçi düşüncələrə yer verdiyini etiraf etmişdir. Çünki təzyiqlərə məruz qalan şair repressiyadan yaxa qurtarmaq üçün həqiqətləri əks etdirməyən bu etirafı etmək məcburiyyətində qalmışdır. Bütün əsassız sərt ittihamları qəbul edən Tınıstanov Kommunist partiyasından səhvlərinin bağışlanmasını xahiş etmiş və artıq sadəcə Sovet hökumətinin ideologiyasına uyğun sosialist əsərlər yazacağına dair söz vermişdir. Lakin bu etiraf da onu repressiyadan qurtara bilməmişdir. 1937-ci ildə “xalq düşməni” adı ilə həbs olunan şair 1938-ci ildə SSRİ Ali Məhkəməsinin Hərbi Kollegiyasının verdiyi hökmə güllələnmişdir. Qasım Tınıstanov həbsxanada ikən tanış olduğu və azadlığa buraxılan bir gəncə ailəsinə aşağıdakı xəbəri göndərmişdir:

“Dəyərli övladlarım, atanız heç bir zaman günah işləmədi. Heç bir günahı da qəbul etmirəm. Xalqımın və vətənimin qarşısında üzüm ağdır. Sizlərin də bu həqiqətləri bilməyinizi istəyirəm!”. Nəhayət, dediyi kimi gec də olsa həqiqətlər üzə çıxmış və 1957-ci ildə SSRİ Ali Məhkəməsinin Hərbi Kollegiyası tərəfindən Qasım Tınıstanova bəraət verilmişdir. Lakin Qasım Tınıstanovun əsərləri və adı düşmənlərinin idarə etdiyi gizli siyasət üzündən 1989-cu ilə qədər bağlı qapılar arxasında qalmışdır. 1989-cu ildə qurulan Xüsusi komitə ona tamamilən bəraət qazandıraraq ədalətsizliyə son nöqtəni qoymuşdur.

Dissertasiya işinin mövzusunə dair dərc olunmuş elmi əsərlərin siyahısı

1. Kasım Tınıstanovun həyatı və mücadeleci kişiliği // “Kasım Tınıstanovun həyatı və mücadeleci kişiliği” III Beynəlxalq Türk Dünyası Araşdırmaları Simpoziumun materialları cild 2.- Bakı: - 2016.25-27 May,-s. 17-20.
2. Qasım Tınıstanovun qırğız ədəbi dilinin inkişafında rolu // – Bakı: Dil və Ədəbiyyat beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, -2018. № 1(105), - s. 7-8.
3. Qasım Tınıstanovun dramaturgiyası //- Bakı: Bakı Slayvan Universiteti Elmi Əsərlər Dil və Ədəbiyyat seriyası, -2018. № 2, - s. 274-279.
4. Qasım Tınıstanovun Canlı Mırza poemasında qəhrəmanlıq motivi // Bakı: Dil və Ədəbiyyat beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, -2019. № 4(112), - s. 108-112.
5. Qasım Tınıstanov, Əhməd Cavad və Mikayıl Müşfiq lirikasının ortaq xüsusiyyətləri // Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araşdırmaları dergisi, -aprel 2020. № 26(48), - s. 327-338.
6. Исследования Гасыма Тыныстанова по эпосу Манас // Международная научно-практическая конференция “Наука, образование, культура”, сборник статей том II. – Комрат: - 2020.- с. 442-444.
7. I Bakı Türkoloji Qurultayın iştirakçısı: Qasım Tınıstanov // Bakı: Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq beynəlxalq elmi jurnal, – 2021. № 2, - s. 72-77.
8. Kasım Tınıstanovun edebi eserlerinde milli kimlik ve maarif // 4TH International “BAŞKENT” congress on Physical, Social and Health Sciences, Congress Full Text Book.- BZT Academy Turkey, Germany: - 2022. 26-27 February,- p.143-147.

Dissertasiya işinin müdafiəsi 28 iyun 2022-ci il tarixində saat 13:30 Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.05 – Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1143, Bakı ş., Hüseyn Cavid prospekti, 117, Akademiya şəhərciyi, Əsas bina, IV mərtəbə, AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Elektron akt zalı.

Dissertasiya ilə AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 26 may 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 26.05.2022

Kağzın formatı: A5

Həcm: 45585

Tiraj: 100